

„Kedves és tisztelt Barátom, szíves újévi jókívánságait hálásan köszönöm és melegen viszonzom. Szép cikke a B. M. Újságban is nagyon megörvendeztetett. Nem lehetne-e a *Dunai Kultúrszövetség* tervét realizálni? Tíz jó román, tíz jó magyar kultúrember ugyanennyi csehszlovák és jugoszláv egyelőre még volna...

Sajnálom, hogy elhagyja Erdélyt hacsak átmeneti időre is. Egy megbízható bajtársal kevesebb azon a szép vajudó földön. Viszont örvendek annak a kilátásnak, hogy Bécsben találkozhatunk.

Addig is melegen üdvözli tisztelő igaz hive Jászi Oszkár

Üzenetét Giesswein Sándorral közölni fogom.“

Isac szép cikke a *Bécsi Magyar Újság*ban, az 1922. január 5-én megjelent *Levél egy emigrált magyar kollégához* címmel Hock Jánoshoz intézett nyílt levél meleg szolidaritási nyilatkozat a magyar baloldali emigráció mellett.

1922. február 21-i kelettel írt néhány soros levelével Isac megköszöni Jászi kondoleáló sorait, melyek bizonyára Isac édesanyjának halála alkalmából íródtak.

Ezután már csak egy levelet találtunk Isactól Jászi papírjai között. A 18.08 keltezéssel ellátott, feltehetően 1922-es levelet:

„Kedves és szeretett Uram, Mindent megteszünk az Ön sógora érdekében, akit szerencsém volt ma megismerni. Arra kérem azonban, ha teheti, jöjjön le hozzánk — baráti szíveket és kezeket fog találni. Feltétlen jó sikert várok az Ön idejövételétől, és ha úgy gondolja, hogy lejöhet, kérem értesítsen róla.

Igaz tisztelettel és szív. üdv. Emil Isac.

NB. Az egész ügy teljesen rendben van.“

Ez idő tájt Jászi sógora, az akkor emigrációban élő Madzsar József sűrűn tett látogatásokat az utóállamokban, főleg a *Bécsi Magyar Újság* terjesztésével kapcsolatos tárgyalások céljából.

Ezzel befejeződik a fennmaradt levelek sora, ami nem jelenti Jászi és Isac kapcsolatának megszakadását. Jancsó Károly (aki egy időben Bukarestben élt, és a *Bécsi Magyar Újság* munkatársa volt) egy 1923-ban Jászihoz írt leveléből tudjuk, hogy Jászi amerikai utazását messzemenően támogatták a román vezetők, s hogy Goga felajánlotta számára az útlevelet és az amerikai vízumot. 1925-ben Jászi kikerült Amerikába, és az itteni levélangyban már nem találtunk több Isac-levelet.

Az eddigiekből is kiderül azonban az, hogy a román—magyar kapcsolatoknak igen termékeny szakasza vár még feltárássra Jászi személye körül.

Az Isac-levelek egy részét Litván György bocsátotta rendelkezésemre, amiért itt mondok köszönetet. A Jászi-levelek szövegéért a kolozsvári Isac-múzeumnak tartozom hálaul.

BALÁZS SÁNDOR

Dimitrie Gusti és az Erdélyi Fiatalok

A két világháború közötti Romániában magyarul megjelent folyóiratok leg-többjé az jellemezte, hogy általában valamilyen *mozgalom* szöcsöve volt. A köré-jük fölzárkózó eszmetársak tevékenysége nem merült ki a lapszerkesztésben, a sajtóorgánumban terjesztett célkitűzéseknek megfelelően más természetű *szervező* tevékenységet is folytattak, a lapok kiadványokat jelentettek meg, az olvasótábor-t akciókra buzdították, és így tovább. Ez jellemezte egyebek között az *Erdélyi Fiata-lok* néven ismert csoportosulást is.

Általában a szociológia és a nemzetiség szociográfia s ezen belül a Gusti-féle nemzetiségismeret, valamint a szociográfiai magyarságvizsgálat kapcsolata szem-pontjából az *Erdélyi Fiatalok* szervezkedése különleges helyet foglal el: ez volt az a folyóirat, amelynek tevékenységében a Gusti-hatás a legközvetlenebbül érvénye-sült, s amely a szerkesztésben, a mozgósító munkában (a falusegítésben), az akciók megszervezésében (a faluszemináriumokon) és a *Falufüzetek* sorozatkiadványban egyaránt a szociológiai fogantatású megismerést szolgálta.

A Gustiék irányában jelentkező rokonszenv és az ifjúsági szervezkedés fő célkitűzése közötti harmonikus egység magától értetődő volt: a falu felé fordulás eszméje határozta meg a mozgalmat, s ezzel rokon, a gyakorlatban is érvényesített eszmére letek a bukaresti iskola működésében. Az *Erdélyi Fiatalok* egész önmeg-

elé állította a fiatalságot, mint az elhelyezkedés akadályai, a pályaválasztás nehézségei, a falu értelmiséget felszívó képességének mérlegelése és így tovább. Mindezek a témák szociográfiai megvilágításra vártak, s az *Erdélyi Fiatalok* ennek a szükségletnek becsülettel eleget is tett.

A második irány nem annyira ezekkel a létfeltételekkel kapcsolatos, inkább a falut érintette: a faluségítés Gustinál is oly nagy súlyt kapott vállalása volt ez.

Igazságtalanság volna ezt a két irányt úgy sarkítani (a maga idejében egyesek tettek ilyen célzásokat), mintha az értelmiségiek munkalehetőségének vizsgálatát legkevésbé jellemezte volna az önzetlenség, mivel az egyszerűen anyagi kérdés lett volna, s az önzetlenség legfeljebb a másik oldalon, a falunevelő, faluszerző munkálkodásban nyilvánult volna meg. Az *Erdélyi Fiatalok* szociológusait *személy szerint* nem illetheti ilyen megbélyegzés; az más kérdés, hogy az *társadalmi réteg*, amelynek exponensei voltak, valóban anyagilag érdekelt volt abban, hogy első sorban a falu biztosítson számára megélhetést.

A monografikus elmélet és módszer mindkét irányban hasznos tanácsadónak bizonyult. A monografikus csapatok konkrét akcióinak hasznosítása — mikét azt Jancsó Béla tette — közvetlenül követendő példaként jelentkezett a (ma így nevezhetnők) kétirányú információs csatorna működtetése: egyrészt az ismeretszerzés, másrészt az ismeretátadás, ami minden monografikus felmérésében kölcsönösen kiegészítette egymást. S ha a falu felől a kutató irányában haladó információ tudományos leltározásában, földolgozásában a Gusti-csapatok kollektív, interdiszciplináris sokoldalúságát a kisebb hatósugarú nemzetiségi önvizsgálatban csak szerényebb igénylél lehetett követni, a másik irányú információ-cserében már sokkal több közvetlenül alkalmazható módszert találtak az *Erdélyi Fiatalok* falumunkásai. Az ismeretterjesztő előadásoktól a népkönyvtárak főállításiáig, az olvasási versenyektől az egészségügyi felvilágosításig számos, az *Erdélyi Fiatalok* által is alkalmazott eljárást ismertettek a Gusti-népszerűsítők. A néptánciskola gondolata, amelyet Balázs Ferenc Mészkon oly sikeresen átültetett a gyakorlatba, lényegében szintén a miniszter-Gustitól eredt, csak akkor a különböző okok miatt nem valósulhatott meg.

Balázs Ferencet egyébként egész *gyakorlati* tevékenysége alapján a Gusti-féle elképzelések megtestesítőjének tekinthetjük, még akkor is, ha az *Erdélyi Fiatalok* munkatársa nem *alkalmazta* Gustiék falufőmérő eszméit, hanem inkább *maga fogalmazta meg* és érvényesítette őket. A *gyakorlati* feluépítő munkájára utalunk, mivel a konkrét falunevelői akcióit meghaladó területen — írásaiban — a Gusti-hatás már hiányzott. Nem a monografikus ténygyűjtés, nem a szociográfiai adat-földolgozás módszerével mutatta be ugyanis a falukörnyezetet.

Az ilyen spontán párhuzam mellett azonban jelen volt a lapban s a munkatársak munkájában a tudatos törekvés a bucaresti iskola követésére, adott esetben a követésre buzdítás. Máskor megállapítható egyes gondolatoknak a magyarságvizsgálat területére történő áthelyezése, vagy a falutanulmányozó kérdőíveknek a Gusti-féle nézetek alapján történő összeállítás.

A tudatos alkalmazásnak leglényegesebb oldala az volt, hogy a folyóirat egyes szerzői szerint a Gusti-rendszert a *kisebbségi lét* őszinte megismerésének eszközüvé kell alakítani. Jancsó Béla, aki e tekintetben a legmesszebb ment, annak a vágyának adott kifejezést, hogy az országot átfogó kulturális fölemelkedést célul kitűző tevékenység elképzelésébe beleszerkesztül a romániai magyarság falumunkája, s „bizonyosan meg fogja találni ebben az elképzelésben a maga természetes érvényesülését úgy az ország, mint az illető kisebbségek érdekében. A Gusti-rendszer így a kisebbségi kérdéssel való őszinte szembenézés és az ebből következő megértés legegyszerűsége útja lehetne.” ([Erdélyi] *Fiatalok*, 1937. 3:23.)

Még ha ez az elképzelés fölfokozott elvárást tartalmazott is — hiszen egy lényegében *tudományos* mozgalomtól várta az együttélő nemzetiségek közötti viszony megjavulását —, mely igazságot rejtett magában, nevezetesen azt, hogy az egész ország művelődésének magasabb szintre emelését szolgáló önfeltáró tevékenységben szerves részként helyet kell kapnia a kisebbségismeretnek is, s ez a *megismerés* valóban egyengeti a *megértés* útját.

Az *Erdélyi Fiatalok* pályafutása, a lendületes kezdettől a csúcsig — amikor sikerült mozgásba hozni a valóságismeretre szomjas erdélyi magyar ifjak számottevő csoportjait, s írásaikkal (főleg a *Falufüzetek*kel) hatni tudtak a közvéleményre —, majd a hanyatláson keresztül a lassú elhalásig, igen jól nyomon követhető a faluismerő, -segítő gyakorlati akciók intenzitását ábrázoló grafikonon. Ugyanis minden körülmények között a *cselekvés* mutatta meg, föllendülőben vagy hanyatlóban volt-e az őnismerő hév.

Gyakorlati munkálkodásuk többször volt: módszertani útmutatásokat adtak a faluvizsgálóknak, s ennek érdekében közvetlen gyakorlati segédeszközt — kérdő-

íveket — bocsátottak rendelkezésükre, megszervezték a terepmunkát, a táborozásokat, kisebb mértékben követve a Gusti-féle csapatok munkáját és így tovább.

Az *Erdélyi Fialatok* mélyen egyetértett Gustival abban, hogy a szociográfiai felmérést nem lehet tudományos előképzettség nélkül művelni, a terepmunkára alaposan föl kell készülni. Ezt az előkészületet szolgálták az általános módszertani útmutatások, amelyek között nem egy megszívlelendő szempontot találunk. Így például Debreczeni László — a Gusti-féle metodológiai elvekkel egybehangzóan — ilyen (a mai falukutatók számára is hasznos) tanácsokat adott: a vizsgálati „tárgy” — vagyis az alanyok — bizalmának megnyerése, a személyes és érdektelen kapcsolatok kialakítása megfigyelő és megfigyelt között, az ún. „néplelek” ismerete és tanulmányozása, a kutatás objektumának (a falunak) belülről történő szemlélete, a nép különböző életmegnyilvánulásainak egységes felfogása és így tovább.

A legnagyobb módszertani segítséget azonban az nyújtotta, hogy az *Erdélyi Fialatok* átgondolt segédeszközt — kérdőíveket — bocsátott a szociológiába esetleg csak belekötölő fiatalok kezébe. (Ne feledjük: esetenként még középiskolásokat is bekapcsoltak a munkába.) Az első falukutató kérdőívet a lap 1930. évi 6. száma közölte — ez volt a gerince a Demeter Béla által közreadott *Hogyan tanulmányozzuk a falu életét?* című, a *Falufüzetek*-sorozatban megjelent szociográfiai kérdőívnek —, s meglepően sokoldalú tájékoztatást kért a falumunkásoktól. A vezérfonal-kérdőív — bár végső fokon egyetlen név alatt jelent meg — valójában kollektív munka eredménye volt. A sarlósok ugyanúgy ihletforrást jelentettek, mint — mondjuk — Petru Suciú, ismert szociológus falu-kérdőíve. A kérdések megfogalmazásában nagy segítséget kapott a szerző neves szakemberektől, mindenekelőtt Venczel Józseftől s a faluszeminárium tagjaitól.

Különösképpen fontos a Demeter- és Suciú-féle kérdőív között megmutatózó párhuzamosság és megegyezés, hiszen ez azt igazolta, hogy a két világháború közötti román vagy magyar falvak fájdó problémái, a föltárasra váró összefüggések, s mindezek szociográfiai megközelítése lényegében egybeesett. Mindkét kérdőívben hangsúlyos a földrajzi viszonyok leírása, a népesedés (ezen belül például a kivándorlás kérdése a különböző nemzetiségű falvakban egyformán merült föl), s egyazon szempontok jelentkeztek a birtokmegosztás értékelésében stb.

Demeter Bélát dicséri az, hogy a falukutatásban járatan, de tette kész ifjak kezébe olyan eszközt adott, amely széles horizontú tájékozódásra készítette őket. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, mennyire el kell mélyülni a gyakorlati faluismeretben, milyen sokoldalú ismeretszerzésre van szükség ahhoz, hogy ne futó benyomások alapján értekezzünk valamely társadalmi egységről. A Gustiékra jellemző metodikai sokszínűség szembevetésén jellemezte e módszertani útmutatót, amelynek pozitívumai közt említhetjük, hogy az előszóban megfogalmazott felhívást — „különös gondot kell fordítanunk a gazdasági kérdésekre” — a szerző valóban komolyan vette. Eladdig, hogy a kérdőívnek *A gazdasági élet következményei* című fejezete alapján olyan távoli következtetésekhez is el lehetett jutni, amelyek levonására a kérdőívkészítő minden bizonnyal nem gondolt. Így a kérdésekre adott lelkiismeretes válaszokból kiderülhettek a falut belülről megosztó elmentéket („Miből élnek a munkanélküliek, és mekkora a számuk?”, „A földmunkás helyzete?” stb.), a tőkés gazdaság belső válsága („Hány holdas gazdák jutnak anyagi válságba?”, „Kimondott gazdasági katasztrófa a kiszáradáknál?”), a kapitalista rend belső ellentétéivel szembeni állásfoglalás („Kit okol a kiszáradásért?”) vagy akár a munkás-paraszt szövetség szükségességéről („A nyomor presz-sziója alatt közeledik-e [a paraszt] a szellemi öntudatban a proletariatushoz?”) és így tovább. Joggal állíthatjuk, hogy a kérdőív megfogalmazásaiban olyan lehetőségek rejtettek, amelyek a hozzáértő és a tudományos társadalomszemlélethez vonzó kutatók természetesen kiaknázhattak. Ugyanakkor arra nevelte a faluvizsgálókat, hogy ne elégedjenek meg a felszíni érzékletességgel, próbáljanak az érzékszervi konkrétság mögé nézni.

A Demeter-féle falutanulmányozó kérdőív minden benne rejlő vagy kifejezetten megmutatózó értéke ellenére sem lehetett azonban egy következetesen tudományos falurajz elkészítésének kizárólagos segédeszköze. Az összeállítónak nem voltak egységes elképzelései a társadalmi viszonyokon belül a meghatározó és a meghatározott jellegűek közötti különbségről. A kortárs bírálók joggal rótták föl neki, hogy nem érvényesíti azt a Gusti megfogalmazta követelményt, mely szerint az adatgyűjtőnek határozottan el kell különítenie a föltárt ténny a hozzá kapcsolódó saját véleményétől. Demeter nemegyszer *elvi döntéseket* várt el a kutatóktól. Így az a veszély fenyegetett, hogy egyes esetekben a falu tényleges állapota helyett az adatgyűjtőknek erről alkotott véleményét kapják meg.

Mindezek ellenére állíthatjuk: Demeter kérdőíve a falufelmérés fontos metodológiai kézikönyvévé, a gyakorlati falumunka élesztőjévé vált. Hatékonyan hozzá-

járult a falu iránti érdeklődés fokozásához, s az *Erdélyi Fiatalok* körén kívül is kedvező visszhangra talált.

Az *Erdélyi Fiatalok*-csoport a falutanulmányozás módszertani segédeszközeinek összeállítását csak előkészítő alapozásnak szánta. A tulajdonképpeni falumunka ennek folytatása volt: a terepen végzett felmérés. Az *Erdélyi Fiatalok* e tekintetben tulajdonképpen követője volt a tömörülést megelőző tereptanulmányozásoknak. Demeter János a lap első számában már arról számolt be, hogy a Székely Társaság ifjúsági csoportja, a Dávid Ferenc Egylet, az IKE és a Katolikus Népszövetség Ifjúsági Szakosztálya szociológiai kérdőívek alapján igyekezett bevilágítani a falu életébe, s mintegy 25 komoly tanulmányszámba menő dolgozat el is készült. A stafétabot jó kezekbe került. Egy évvel a lap indulása után már sikerült egy a Gustiékéhoz hasonló — persze szűkebb körű — táborozást megszervezni báró Bánffy Ferenc segítségével, aki a *Keleti Újságból* értesült az *Erdélyi Fiatalok* falumunkájáról, és kolozsborsai birtokán biztosította egy kisebb kutatócsapat számára a munkalehetőséget. A csoportban a különböző szakmabeliek Gustiékhoz hasonlóan együttműködve dolgoztak, volt köztük rajztanár (Pálfi Zoltán), aki a népművészeti értékekkel foglalkozott, zeneakadémiai hallgató (Szabó Géza), aki népdalt gyűjtött, joghallgató (Miklós András), aki a vidék gazdasági helyzetét kutatta, egy másik jogász (Mikó Imre), aki a község nemzetiségi helyzetképét készítette el, egy akadémiai hallgató (Demeter Béla) pedig a falvak gondolatvilágát, szellemi áramlatait vizsgálta. Az élő falu közvetlen megismerése termékenynek bizonyult, az összegyűjtött anyagból közlemények születtek. A *Falufüzetek*-sorozat két írása — Mikó Imre nemzetiségi tanulmánya és Demeter Bélának a falu szellemi áramlatairól szóló munkája — ennek a kiszállásnak a gyümölcse volt.

Az osztályszempontú nemzetiségi önismeret tekintetében különös figyelmet érdemel Mikó Imrénék az *erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* címmel megjelent munkája. Gáll Ernő harmincyolc évvel a könyv kiadása után rámutatott arra, hogy e tanulmány főleg kettős vonatkozásban őrizte meg érdekességét: „módszer-tanilag változatlanul termékenynek mutatkozik munkahipotézise, hogy a »nemzetiségi kérdést hosszmetsetben a falutörténet reávonatkozó adatainak kiválogatásával mutatjuk be«, „másképp tanulságos Mikó munkája a nemzetiségi szociológia tárgy-körének meghatározása számára”. (Gáll Ernő: *Nemzet és nemzetiség szociológiai nézetben*. Korunk, 1970. 10.1533.) Ehhez az időszerűség harmadik dimenzióját is hozzátehetjük: a korabeli munkák között talán ebben a közleményben jelentkezett leginkább letisztultan az *osztályszerkezet és a nemzetiségi hovatartozás* közötti viszony taglalása, nem pusztán szociográfiai, hanem ugyanakkor általános társadalomszemléleti mélységben is.

Nem akarunk a túlzott időszerűsítés érdekében valamilyen filozófiai elméletet belemagyarázni Mikó fejtegetéseibe, de tény, hogy az egész levezetés a történelmi materializmus *kettős: a nemzeti és osztálydetermináltságra utaló elméleti téziseire* emlékeztet. Bizton állíthatjuk ezt azért is, mert a könyv bevezetőjében a szerző maga ismertette a marxizmus—leninizmus álláspontját ebben a kérdésben, az egész későbbi vizsgálódás tehát, még ha nem is bevallottan a materialista történelemszemlélet *szellemében*, de mindenképpen annak *ismeretében* folyt.

Mikónál az osztályaffinitást a nemzetiségi elhatároltság nem akadályozhatja meg. Mindez a történelmi meghatározottságnak, annak az egyszerű ténynek az elismerése, hogy azonos életkörülmények érdekazonosságot termelnek ki a társadalmi különböző kategóriái között, még akkor is, ha nemzetiségi határozónak húzódnak közöttük.

Az érdekazonosságot teremtő társadalmi státus Mikó egész gondolatfejtésében nem olyan jellegű, hogy az egység követelést követelő meghatározottság egyik formája megszüntetné a másféle összefogást elváró determináltságot. A nemzetek és nemzetiségek meghatározói nem függesztik fel az egyik vagy másik osztályhoz való tartozásból fakadó kötelezettségeket, a különböző nemzetiségek közötti osztályegység pedig nem semlegesíti a nemzeti hovatartozást. Mikó megszívlelendőnek tartotta Kós Károly szavait: „megmarad a román románnak, a szász németnek és a magyar és székely magyarnak, de egymástól való különbözőségük mellett jellemzi őket, és minden kulturális megnyilvánulásukat az a közösség is, melyet a megmásíthatatlan és örök természeti adottságokon kívül a közös sors, az étellel való közös küzdelmek formái determináltak.” (Kós Károly: *Erdély*. Kvár, 1929. 91.) Az *egymásra utaltság, a közösen folytatott harc tehát nem követeli meg a nemzetiségi öntudat, a nemzetiséghez való tartozás érzésének feladását. Ez olyan igazság, amelynek kiteljesülten kell érvényesülnie szocialista közösségünkben is.*

Mikó könyvének önismereti elméleti-filozófiai értékei közé tartozik az is, hogy a kétvonalúságot, a nemzetiségi és osztálydetermináltságot nemcsak egymáshoz való viszonyukban, hanem — a filozófiában használatos kifejezéssel élve —

viszonylagos függetlenségükben is nyomon követte. Ennek kapcsán jutott el ahhoz a következtetéshez, hogy az osztálymeghatározottság főleg a gazdasági életben, a nemzetiségi együvé tartozás érzését gerjesztő tényezők inkább a kulturális-szellemi tevékenységben mutatkoznak meg. Ebből az elméleti levezetésből nagy horderejű gyakorlati következtetések származtak. A gazdasági töltetű osztálydetermináltság ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az erdélyi magyarságot nem lehet elszigetelt, egységes gazdasági szervezetbe kényszeríteni, az itt élő magyarság gazdasági megszervezését „úgy kell érteni, hogy a magyar kisbirtokosság megalkotja a maga szerveit, a magyar munkásság a szakszervezetekbe tömörül, a kisiparosság szövetkezik a nagyipar ellen. Az egyérekük, tehát osztályok külön-külön érdekvédelmi szervei alkotják együtt a magyarság gazdasági szervezetét. Ezek a szervek lépten-nyomon összekötöttébe kerülnek a románság hasonló szervezeteivel. Itt mutat a két nemzetiségi szervezkedés találkozópontokat: *a vegyes lakosságú területen a románsággal való együttműködés a románság hasonló osztályalapon álló gazdasági szervezeteinek az útján teremthető meg.*“ (134.)

A másik oldal: valamely nemzetiséghez való tartozás mint sajátos helyzet-determináns. Ennek a társadalmi adottságnak a számai azért vezettek a művelődés, a szellemi élet felé, mert a romániai magyarság — állami hozzájárulás hiányában — saját maga volt kénytelen vállalni a művelődése fenntartásához szükséges áldozatot. Ez a nemzetiségi közösséget teremtő tényező a maga idejében ténylegesen létezett, még akkor is, ha a romániai magyar kultúra fogalmába behelyettesítjük a lenini két kultúra tézisért, hiszen a nemzetiségi művelődés milyenségétől függetlenül az ilyen vagy olyan kultúra életben tartásához valóban minden érdekeltnek áldozatot kellett hoznia.

Távol áll tőlünk, hogy Mikó Imre következtetéseiben a tudatos marxista alapvetést keressük. A gazdasági tényezőkből fakadó és a nemzetiséghez tartozásból eredő objektív adottságok egymáshoz viszonyításakor ugyanis nem bizonyul következetesnek; nála gyakran a más természetű — felekezeti, nemzedéki stb. — differenciálódás mellett jelentkezett a nemzetiségeken belüli osztálytagozódás. Ennek ellenére a horizontális, vagyis a gazdasági helyzetből és érdekekből eredő azonosság kiemelése a vertikális, vagyis a nemzetiségek szerinti merev elhatárolással szemben a maga idejében igen értékes öntükröző álláspont volt, s közel állt azokhoz a célokhoz, amelyeket az illegális kommunista párt követett a romániai dolgozók osztályalapon történő megszervezése érdekében. Ugyanakkor megmutatta, milyen pozitív irányú folytatása lehetett a maga idejében a Gusti-hatásnak.

Részletek a Szociológia és nemzetiségi önismeret című, kiadás előtt álló könyvből.

RITOÓK JÁNOS

A „háromlábú szék” tanulsága

A két világháború közötti erdélyi magyar–német irodalmi kapcsolatok kutatójának a korabeli cikkek, műfordítások, írói levelezések és a későbbi visszaemlékezések gazdag anyagából a közvetlen és közvetett szellemi érintkezések egész tárháza nyílik meg. A húszas évek elejétől kezdődően a lapok (például a *Napkelet* és a *Pásztortűz*, vagy az *Ostland* és a *Klingsor*) egyre gyakrabban adnak hírt a „szomszéd” irodalmi életéről, s a csúcspont kétségtelenül az évtized vége: 1928. július 10-én Aprily Lajos kezdeményezésére sor kerül a két írói közösség nagyenyedi találkozójára, ahol Gyallay Domokos, Kemény János, Kós Károly, Kuncz Aladár, Molter Károly, Szentimrei Jenő, Tabéry Géza és Járai István (az enyedi kollégium igazgatója) vendégül látták az akkori erdélyi német irodalom élvonalába tartozó írókat: Otto Folberthet, Ernst Jekeliust, Erwin Wittstockot és Heinrich Zillichet, a brassói *Klingsor* folyóirat főszerkesztőjét. Az enyedi megbeszélések eredményeként az év november 17-én megrendezik Kolozsvárt a szász írók felolvasóestjét Otto Folberth, Egon Hajek, Hermann Klöb, Adolf Meschendörfer, Erwin Wittstock és Heinrich Zillich részvételével, majd 1929. szeptember 28-án a Helikon írói — Bartalis János, Berde Mária, Finta Zoltán, Kacsó Sándor, Kádár Imre, Molter Károly, Nyíró József, Szombati Szabó István, valamint Bánffy Miklós — vesz-